

Шайгородський Ю. Національний консенсус з питання моделі суспільно-політичного життя. *Адаптивні зміни у функціонуванні політичної системи України в умовах повосенної відбудови*: монографія. Київ: ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2024. С. 164–180.

Ю. Шайгородський

НАЦІОНАЛЬНИЙ КОНСЕНСУС З ПИТАННЯ МОДЕЛІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ

Повномасштабне воєнне вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року змінило життя людей, позначилося на їхній картині світу та світосприйнятті, на структурі ціннісних орієнтацій, на життєвих планах. Неспровокована, агресивна, несправедлива і жорстока війна Росії проти України, ракетні обстріли, людські жертви, вимушена втеча зі зруйнованих війною міст і сіл змусили людей переоцінити вагу людських стосунків, взаємодопомоги, суспільної солідарності й взаємопідтримки, зрештою – переглянути зміст та спрямованість власного життя, перемістивши питання про його сенси з переважно чуттєвого, філософського, морально-етичного в екзистенційний вимір, взаємодії з іншими та взаємодопомоги заради фізичного виживання. Для українських громадян повномасштабне російське воєнне вторгнення стало катастрофою, яка не лише змінила щоденне життя, але й нівелювала базові уявлення про стабільність та безпеку, позначилася на структурі цінностей і ціннісних орієнтацій громадян.

Водночас російська воєнна агресія проти України вплинула й на рівень згуртованості українського суспільства, його ціннісно-орієнтаційної єдності. Ця єдність, особливо на першому етапі спротиву російським загарбникам, постала показником рівня суспільної солідарності, здатності до консолідації у протистоянні ворогові. В умовах екзистенційної загрози високий рівень збігу оцінок, близькість установок і позицій стосовно російської агресії та одноставності у виборі моделі поведінки в цих умовах стали ключовими

характеристиками системи соціальних зв'язків, показником рівня розвитку громадянського суспільства в Україні.

Навіть в умовах екзистенційної, пов'язаної із самим існуванням, загрози більшість українських громадян продемонструвала високий рівень резильєнтності, здатність до збереження психологічної та фізичної стійкості в небезпечних умовах та адаптації до них. Основою цієї стійкості, особливо на першому етапі спротиву повномасштабному російському воєнному вторгненню, стало укорінення в суспільній свідомості загальнолюдських цінностей та **орієнтація на цінності демократичного розвитку**, переусвідомлення ваги й значущості окремих життєвих та суспільних цінностей.

Зміни, покликані війною, вплинули не лише на індивідуальні, але й суспільні орієнтири. Пріоритетними для громадян постали цінності безпеки, свободи, територіальної цілісності та суверенітету держави, її майбутнього, а також – власного майбутнього, майбутнього рідних та близьких. Свідченням цього є, зокрема, й результати соціологічних досліджень. Якщо протягом усього часу соціологічних спостережень, що передували повномасштабному російському воєнному вторгненню, в оцінках громадян пріоритетними були цінності соціального та економічного характеру, а тривога щодо "небезпеки нападу зовнішнього ворога на Україну" була співмірною з побоюваннями "зростання злочинності в країні" (відповідно – 34,3% та 32,6%), а "розпаду України як держави" побоювався лише кожний п'ятий респондент (20,9%) [*Українці все менше бояться безробіття...*, 2014; *До 26-ї річниці Незалежності України...*, 2017; *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*, 2019; *Соболева*, 2021], то після російського воєнного вторгнення в Україну у 2022 році, ціннісні пріоритети українських громадян суттєво змінилися. Прагнення матеріального добробуту суттєво поступилося прагненню збереження демократичного шляху розвитку України та її суверенітету.

Соціологи зафіксували стрімке зростання значущості цінності державної незалежності для українських громадян. На запитання "Якби референдум щодо проголошення державної незалежності

України відбувався сьогодні, то як би Ви на ньому проголосували?" 87,5% заявили, що підтримали б такий вибір (табл. 7.1). Цей показник суттєво зріс саме під впливом повномасштабного воєнного вторгнення, адже саме у 2022 році він досяг історичного максимуму за всю історію соціологічних досліджень [*День Незалежності України: цінність держави...*, 2024].

Таблиця 7.1.

Результати відповідей на запитання: "Якби референдум щодо проголошення державної незалежності України відбувався сьогодні, то як би Ви на ньому проголосували?", %

	Серпень 2019	Серпень 2020	Серпень 2022	Серпень 2023	Серпень 2024
За акт про незалежність	70,8	67,7	87,5	81,6	85,1
Проти акту про незалежність	8,5	12,5	3,2	3,4	2,0
Не брав би участі у референдумі	7,6	9,5	5,5	7,2	7,6
Важко відповісти	12,1	10,3	3,9	7,7	5,3

Складено за: [*День Незалежності України: цінність держави...*, 2024].

Екзистенційна загроза з боку РФ спонукала більшість громадян до переосмислення цінності держави, її суверенітету та незалежності, ваги українського громадянства та гордості за свою країну. Соціологічні опитування засвідчили стрімке зростання значущості цих цінностей для українських громадян. Переважна більшість українців (88%) пишаються своїм українським громадянством (табл. 7.2). Зазначимо, що цей соціологічний показник уже третій рік поспіль перебуває на майже однаково високому рівні (2022 р. – 90,4%, 2023 р. – 88,5%, 2024 р. – 87,9%) і є найвищими за всі роки соціологічних спостережень. Крім того, соціологами не зафіксовано суттєвих регіональних та вікових відмінностей результатів опитування. Звернімо також увагу на зміну ваги цього показника залежно від наявності загроз державному суверенітету: у 2014 році – після

початку російсько-української війни та у 2022 році – після повномасштабного російського воєнного вторгнення.

Таблиця 7.2.

Результати відповідей на запитання:
"Якою мірою Ви пишаєтеся чи не пишаєтеся тим, що є
громадянином України?", %
(2004 – 2024 рр., динаміка змін)

	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2015	2016	2021	2022	2023	2024
Дуже/скоріше пишаюся	37,7	45,1	50,5	49,5	42,7	60,7	67,3	60,1	72,4	90,4	88,5	87,9
Зовсім/скоріше не пишаюся	24,7	19,6	18,9	19,1	22,0	11,1	13,5	15,6	18,6	5,4	7,8	8,3
Важко відповісти	37,6	35,2	30,5	31,4	35,3	28,2	19,2	24,3	8,9	4,2	3,7	3,8

Складено за: [День Незалежності України, 2022; День Незалежності України: цінність держави..., 2024].

Оцінюючи ситуацію в країні, 90% опитаних заявили про відчуття надії й лише 5% – розчарування. Порівняно з довоєнними часами, кількість тих, хто відчуває надію, зростає утричі, а максимальний рівень цього показника соціологи зафіксували у всіх регіонах країни [Загальнонаціональне опитування..., 2022]. Показовими також є результати проведеного через пів року після повномасштабного вторгнення російських окупаційних військ в Україну соціологічного опитування, спрямованого на визначення домінантних емоційних станів українських громадян. На запитання "Які емоції Ви відчуваєте, думаючи про Україну?", 75% опитаних відповіли – "гордість". Характерними ознаками такого результату є, по-перше, його більше ніж дворазове зростання (з 34 до 75%), порівняно з довоєнним 2021 роком, по-друге – відсутність суттєвих регіональних розбіжностей за цим показником, по-третє – безперечне домінування емоції "гордість" (85%) серед опитаних соціологами респондентів – покоління української незалежності – громадян 18–35-річного віку. Попри війну, руйнування, смерті та вимушену міграцію кількість вказівок на негативні емоції (сум,

страх, сором), порівняно з довоєнним часом, суттєво зменшилися [Сімнадцяте загальнонаціональне опитування..., 2022].

Усвідомлення спільної мети та рішучість у її досягненні, суспільна солідарність та взаємодопомога стали запорукою впевненості у спроможності перемогти ворога. Навіть після майже трьох років запеклого спротиву ворогові понад 80% громадян висловлюють упевненість в українській перемозі (табл. 7.3), а єдність і солідарність українства були й залишаються ключовими маркерами суспільного стану, його оцінки й водночас – мети та засобів її досягнення.

Таблиця 7.3.

Результати відповідей на запитання:

"Чи вірите Ви у перемогу України у війні проти Росії?", %

	Квітень 2022	Грудень 2022	Липень 2023	Грудень 2023	Січень 2024	Червень 2024	Вересень 2024
Так	78,9	78,5	79,4	63,3	62,3	53,0	60,0
Скоріше так	14,8	14,7	13,8	24,8	22,5	26,9	23,0
Скоріше ні	1,4	1,9	1,6	3,8	5,0	7,2	6,2
Ні	0,6	1,2	1,7	1,6	3,5	5,0	5,2
Важко відповісти	4,3	3,7	3,5	6,5	6,7	7,8	5,8

* Складено за: [Загальнонаціональне опитування..., 2022; *Українці та війна*, 2022; *Оцінка ситуації в країні...*, 2024].

Відповіддю українського суспільства на повномасштабне російське воєнне вторгнення в Україну стала суспільна консолідація, зміцнення єдності й згуртованості соціуму як цілісної соціальної системи. Боротьба українських громадян з російською воєнною агресією стала смислотворчою основою суспільної мобілізації та єднання українців задля відсічі ворогові. На це вказують, зокрема, й результати соціологічних опитувань (табл. 7.4). Дві третини респондентів (69%), опитаних у серпні 2024 року, висловили переконаність, що за час повномасштабної війни суспільство стало згуртованішим. (Щоправда, результати дослідження фіксують певні регіональні розбіжності за цим показником).

Таблиця 7.4.

**Результати відповідей на запитання:
"На Вашу думку, чи стали українці за час повномасштабної
війни згуртованішими?", (%)**

	Україна загалом	Захід	Центр	Південь	Схід
Так	30	24	36	22	30
Скоріше так	39	44	39	39	34
Скоріше ні	15	18	10	21	16
Ні	9	8	8	12	13
Важко відповісти	7	7	8	7	7

Складено за: [День Незалежності України: цінність держави..., 2024].

Рівень згуртованості суспільства, особливо на початковому етапі спротиву повномасштабному воєнному вторгненню, став переконливим свідченням сили громадянського суспільства, здатності українства до самоорганізації, солідарних і скоординованих дій. Набутий під час Помаранчевої революції та Революції гідності, формування перших добровільних батальйонів для боротьби з російською воєнною агресією на Сході України у 2014 році та тогочасний досвід волонтерського руху в умовах повномасштабного воєнного вторгнення трансформувався у нові форми суспільної взаємодії. Українське громадянське суспільство досягло нового, досі небувалого рівня самоорганізації. Окрім добровільної мобілізації до лав Збройних сил України та батальйонів територіальної оборони, українці долучилися до потужного волонтерського руху, продемонструвавши єдність у боротьбі проти зовнішнього ворога. Результати соціологічних досліджень 2024 року засвідчили, що більшість українців (71%) з початку повномасштабного воєнного вторгнення РФ в Україну долучалася до волонтерської допомоги армії, тимчасово переміщеним особам або людям, які постраждали від війни [Експертна дискусія до Дня Незалежності України, 2024]. В умовах реальної загрози державності громадська активність дедалі частіше вибудовувалася за принципами мережевих структур,

на неформальних принципах і спрямовувалася на реалізацію соціально значущих завдань, розв'язання нагальних проблем і конкретних завдань з надання адресної підтримки військовим підрозділам Збройних сил України, а також – тим, хто потребує допомоги.

Зрештою, українці довели свою незламність в умовах війни, єдність у прагненні зупинити рашистів, здобути перемогу, досягнути справедливого миру. Варто наголосити, що **психологічна та соціальна резильєнтність**, здатність до консолідації та самопожертви, солідаризації, суспільної мобілізації, самоорганізації та ефективної взаємодії в умовах екзистенційних загроз стали характерними рисами українства та українського спротиву російській військовій агресії [Шайгородський, 2023а]. Єднання та згуртованість не лише сприяли солідарній взаємодії, але й стали підґрунтям психологічної стійкості, адаптації до нових умов, подолання страхів та витіснення негативних емоцій.

Війна зруйнувала традиційні уявлення українців про майбутнє, звичні соціальні та економічні індикатори, які були орієнтирами для довгострокового, перспективного планування свого життя зникли. Під час війни горизонти життєвого планування та їх предметна спрямованість звужуються, а люди вимушені переглянути не лише пріоритетність цілей, але й тривалість планів, фокусуючись здебільшого на найближчому майбутньому, пов'язаному передусім з фізичним виживанням, убезпеченням своїх близьких, на допомозі біженцям, постраждалим від обстрілів чи руйнувань, на безпосередній участі у захисті країни – зі зброєю в руках, або ж через волонтерство, фінансову підтримку сил оборони чи вияв своєї громадської активності в інших формах. Тобто, після повномасштабного воєнного вторгнення більшість українських громадян зосередилася на короткостроковому плануванні подій і завдань повсякдення. Така зміна горизонтів планування виконує, крім усього іншого, важливу функцію психологічного захисту, адже зосередженість на побудові короткотривалих планів створює, принаймні на певний час, відчуття безпеки, а виконання щоденних рутинних справ допомагає, хоча б частково, відновити відчуття

контролю над ситуацією. Відсутність же такого контролю посилює страх перед невідомістю, оскільки "найстарішою і найсильнішою емоцією людства є страх, а найдавнішим і найсильнішим видом страху є страх перед невідомим" [Joshi & Schultz, 2001, p. 255].

Повсякденність у ситуації непередбачуваності породжує особливі соціально-психологічні стани: толерантності або ж нетерпимості (інтолерантності) до невизначеності [Carleton, 2016]. Рівнем толерантності до невизначеності визначається реакція та спосіб поведінки в умовах непередбачуваності. Високий рівень свідчить про здатність до критичного аналізу ситуації, її сприйняття як виклику, який передбачає проактивну реакцію. Натомість низький рівень толерантності до невизначеності (інтолерантність) породжує відчуття безвиході, приреченості, характеризується підвищеною тривогою, розгубленістю, незворотно-трагічним розвитком ситуації та невпевненістю у власних силах, доцільності та ефективності взаємодій [Громова, 2022].

У контексті нашого дослідження, аналіз цього дуального психологічного конструкта видається важливим, оскільки означені стани, з одного боку, є реакцією на нинішню ситуацію непередбачуваності й невизначеності, а з другого – ресурсом людської стійкості, готовності та спроможності подолати наявні труднощі, адаптуватися до нинішніх мінливих умов життя, ефективно взаємодіяти з іншими людьми, критично оцінювати сьогодення та планувати майбуття.

Здійснені, вже після повномасштабного російського воєнного вторгнення в Україну, дослідження інтолерантності засвідчили, по-перше, що українцям притаманний досить **високий рівень толерантності до невизначеності** (навіть в умовах війни, інтолерантність відзначено лише у чверті (24,5%) дорослих осіб) [Яцюк та Савишен, 2024, с. 217], по-друге, що емоційно-поведінковий компонент виявляється більш значущим чинником підвищення рівня толерантності до невизначеності, ніж когнітивний [Громова, 2022].

Психологічну резильєнтність українців посилює й притаманний їм високий рівень стресостійкості. Результати багаторічних спостережень та вимірювань суб'єктивної оцінки рівня стресу

засвідчили, що українці постійно перебувають у стресовому стані [88% українців..., 2023]. Очевидно, багаторічний досвід перебування у такому стані, навички психоемоційного захисту та подолання стресових чинників, допомогли, особливо на початку повномасштабного воєнного вторгнення, здолати вплив такого потужного зовнішнього стресора, яким є війна.

Попри переконаність у беззаперечній перемозі українців у війні з російськими загарбниками (табл. 7.3) протягом останнього часу емоційний стан українських громадян зазнав суттєвих змін. Якщо у 2022–2023 рр., порівняно з довоєнним 2021 роком, кількість тих, хто висловлював переконання у кращому майбутньому для України, перевищувала кількість "песимістів" у 6–7 разів (див. табл. 7.5), то у 2024 році ситуація відчутно змінилася – оптимістичних сподівань зменшилося більше ніж у 2,5 раза. Кількість респондентів, налаштованих песимістично щодо перспектив українського майбутнього, суттєво збільшилася, і лише кожен четвертий опитаний (24,7%) висловив сподівання, що ситуація буде покращуватися. Ще близько чверті опитаних виходили з того, що змін ані в кращу, ані в гіршу сторону не буде. Цих людей можна вважати умовними оптимістами, але навіть у такому разі позитивні очікування поділяє менше половини (близько 49%) опитаних. Водночас не фіксується й однозначного песимізму, оскільки погіршення ситуації очікують близько 31% респондентів (решта 20% не змогла визначитися в цьому питанні) [Злобіна та ін., 2024].

Таблиця 7.5.

**Результати відповідей на запитання:
"Що Ви думаєте про майбутнє України?", %**

	2021	2022	2023	2024
Скоріш за все ситуація буде погіршуватися	35,0	7,7	10,8	31,3
Скоріш за все ситуація буде покращуватися	13,2	76,2	66,1	24,7

* Узагальнено за: [Соціологічний моніторинг..., 2023; Злобіна та ін., 2024].

В основі таких передбачень українськими громадянами майбутнього – оцінка сучасних суспільно-політичних процесів, негативних тенденцій їх розвитку [Шайгородський, 2023b]. Серед них: відсутність єдності українських політичних еліт, що ускладнює ухвалення необхідних для сталого розвитку та планування майбутнього політичних та управлінських рішень; стійка негативна тенденція зниження довіри до інститутів влади, критична оцінка їх спроможності ефективно долати виклики воєнного часу та здатності до впровадження повоєнних реформ; тенденція до послаблення суспільної солідарності, взаємодії влади та громадського суспільства, посилення розбіжностей в оцінках ситуації владою і громадськістю; зростання критичного ставлення громадян до влади та державних інститутів, зумовленого прорахунками в організації суспільного життя під час війни, не завжди продуманими управлінськими рішеннями та спробами їх реалізації бюрократичними методами; наявність тенденцій до зростання суспільного розмежування та соціальної поляризації; не завжди ефективне здійснення мобілізаційних заходів; посилення міграційних процесів, поява нових соціальних груп та можливість посилення суперечностей між ними; спроби актуалізації політичної боротьби та питання проведення політичних виборів в Україні до завершення війни. Внутрішньополітичні виклики посилюються зовнішньополітичними процесами, пов'язаними з певною девальвацією міжнародного права, слабкістю міжнародних структур, нерішучістю та ненадійністю партнерів.

Під впливом цих та інших суперечливих тенденцій наприкінці 2023 року соціологи вперше після початку великої війни в Україні зафіксували суттєве зменшення кількості респондентів, які вважали, що події розвиваються в правильному напрямі. Дослідники відзначали стійку тенденцію до зменшення цього показника, натомість – посилення протилежної – до зростання кількості тих, хто дотримувався критичної оцінки розвитку ситуації в країні (табл. 7.6). Наприкінці 2024 року кожний другий (48%) опитаний вважав, що події в Україні розвиваються у неправильному напрямі.

Таблиця 7.6.

Результати відповідей на запитання:
"Якщо говорити в цілому, як ви вважаєте, події в Україні розвиваються у правильному чи неправильному напрямі?", %

	Грудень 2021	Вересень- жовтень 2022	Лютий- березень 2023	Липень 2023	Грудень 2023	Січень 2024	Вересень 2024
У правильному напрямі	20,3	51,0	60,6	52,1	45,3	40,6	33,4
У неправильному напрямі	65,5	27,8	21,0	26,8	33,2	38,0	48,0
Важко відповісти	14,2	21,3	18,5	21,1	21,5	21,4	18,6

Складено за: [Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади..., 2024; Оцінка ситуації в країні та діяльності влади..., 2024].

Разом з тим, варто наголосити, що окреслені соціологами тенденції щодо передбачення майбутнього України та оцінки респондентами нинішнього стану розвитку ситуації не впливають на планування українськими громадянами власного майбутнього, яке для переважної більшості безумовно пов'язане з Україною. 86% респондентів хочуть будувати своє майбутнє життя в Україні, при цьому – основна частка серед них демонструє однозначну налаштованість залишатися в Україні (59%). Лише 8,3% (і лише 2,3% – однозначно) опитаних заявили про прагнення покинути країну після завершення війни. Результати соціологічного дослідження засвідчили, що бажання залишитися в Україні й пов'язати своє майбутнє життя з нею після перемоги не залежить від регіону проживання чи рівня матеріального забезпечення і є домінантним серед громадян усіх вікових груп. Щоправда, з віком налаштованість залишитися в Україні зростає: серед молоді будувати майбутнє в Україні хочуть 75%, серед респондентів 30–39 років – 81%, 40–49 років – 87%, 50–59 років – 90%, серед респондентів старшого віку таких – 93%. [День Незалежності України: цінність держави..., 2024].

У цьому ж контексті важливо наголосити на тому, що попри все домінантним для українців залишається почуття надії (61%). Панування серед респондентів цього почуття свідчить про те, що більшість українців вірить у перемогу та відновлення країни після війни. Надія не лише допомагає долати труднощі сьогодення, але й сприяє психологічній стійкості, мотивує планування майбутнього. Серед інших поширених станів – почуття тривоги (39,7%), страху (21%) та розгубленості (19,7%). Очевидно, що такі психологічні стани є природними після майже трьох років повномасштабної війни. Разом з тим, і на цьому варто наголосити, – кожний третій респондент (33,5%) відзначив домінантним – почуття оптимізму. (При цьому, зазначимо, що лише 6,5% опитаних соціологами респондентів визначили свій стан як песимістичний) [*День Незалежності України: цінність держави...*, 2024].

Тобто, попри труднощі та страждання, які принесла війна, українці вірять у перемогу над ворогом і бачать своє майбутнє в Україні. В основі цього бачення – розбудова держави, суспільно-політична модель якої базуватиметься на цінностях. На тих, які стали смислотворчим підґрунтям спротиву російській військовій агресії, й на тих цінностях, які українці вважають ключовими, основоположними для державотворчих процесів після перемоги.

Поряд з фундаментальними правами на життя та особисту недоторканність цінності свободи, безпеки, справедливості та гідності були й залишаються основоположними для українства. Попри те, що свобода для українців завжди була найвищою цінністю, показники соціологічного виміру її значущості після повномасштабного російського воєнного вторгнення максимально зросли – до 99% (основною (основоположною) цінністю назвали свободу 91% респондентів, 8% – важливою, і лише статистично не значущий 1% опитаних у 2023 році не зміг відповісти на це питання. Під впливом війни суттєво зросла цінність безпеки – 96% тих, хто взяв участь у соціологічному опитуванні у 2023 році, вказали на значущість цієї цінності, а частота її вибору як основоположної, порівняно з довоєнним часом, зросла до 79% (табл. 7.7).

Критерієм оцінки суспільно-політичних рішень, явищ та процесів завжди була справедливість. В умовах екзистенційної

загрози она стала мірилом суспільної солідарності, ключовим показником рівня довіри громадян до влади та її єдності з ними, основою, оцінки вчинків співгромадян, а також – владних рішень і дій. За результатами опитування 2023 року 97% опитаних визначили справедливість основною, або ж – важливою. Повномасштабне воєнне вторгнення в Україну позначилося й на сприйнятті патріотизму – його показник як основоположної цінності порівню з довоєнним часом зріс з 38 до 54%. У масовій свідомості свобода, справедливість, гідність та патріотизм є важливими мотиваційними чинниками захисту держави та протистояння ворогові.

Таблиця 7.7.

Основоположні цінності громадян України, % *

Цінності	2016	2018	2020	2023			
	Основна цінність	Основна цінність	Основна цінність	Основна цінність	Важлива, але не основна	Не важлива	Важко сказати
Свобода	80	86	84	91	8	0	1
Безпека	72	67	64	79	17	2	2
Справедливість	70	70	43	76	21	1	2
Гідність	64	63	60	71	26	1	2
Рівність	57	58	57	63	27	6	4
Відповідальність	49	52	57	58	35	4	3
Вільний розвиток особистості	55	52	53	55	36	5	4
Патріотизм	38	32	38	54	37	5	4
Порядок	44	46	48	50	43	4	3
Законослухняність	48	41	48	50	41	6	3
Мораль	44	40	43	41	48	7	3
Матеріальна забезпеченість	45	41	47	38	43	13	4
Толерантність	25	28	31	33	47	12	8

* Складено за: [Що українці знають і думають про права людини..., 2023].

Виокремлення соціально-психологічних чинників їх впливу на сприйняття сьогодення та бачення майбутнього створює передумови для узагальнення основних параметрів повоєнної моделі суспільно-політичного життя. **В основі цієї моделі – загальнолюдські та демократичні цінності**, цінності державної незалежності, суверенітету та територіальної цілісності, ті цінності, відстоюванням яких й зумовлений героїзм українських воїнів, спротив воєнній агресії, заради панування яких тисячі українців поклали своє життя.

В умовах невизначеного майбутнього, неможливості прогнозування термінів закінчення війни та її наслідків пошук консенсусу щодо моделі післявоєнної відбудови вже сьогодні має велике значення. І не лише політичне чи організаційно-управлінське (відповідні проекти розробляються державними інституціями [*План відновлення України*, 2022; *Проект Плану відновлення України*, 2022], міжнародними фундаціями [*Посилення відновлення в Україні...*, 2022], пропонуються інститутами громадянського суспільства, наприклад, [*"Бачення України – 2030"...*, 2022], обговорюються на всеукраїнських та міжнародних конференціях [*International Expert Conference on the Recovery...*, 2022; *Ukraine Recovery Conference*, 2023; *Ukraine Recovery Conference*, 2024] тощо), але й – соціально-психологічне. Українці повинні мати чітке розуміння того, якою вони хочуть бачити свою країну після війни й, найголовніше, – на яких ціннісних засадах функціонуватиме нова демократична модель Української держави.

Самим перебігом та розвитком суспільно-політичних процесів в умовах екзистенційної загрози, героїчною історією українського спротиву російській воєнній агресії сформовано основні параметри та бачення напрямів повоєнного відродження, відбудови Української держави. Після завершення війни Україна постане перед численними викликами, основними серед яких буде відновлення національної єдності, побудова стабільної демократичної системи, забезпечення мирного розвитку та інтеграційних процесів з міжнародною спільнотою. Досягнення національного консенсусу щодо майбутньої моделі суспільно-політичного життя є необхідною умовою єднання українського суспільства, підтримки та розвитку

демократичних цінностей, подолання наслідків війни, побудови ефективної системи державного управління та організації суспільства. Спільне бачення основних напрямів та узгодження стратегії суспільно-політичного розвитку має стати не лише ідеологічною платформою, але й засобом забезпечення суспільної взаємодії, єднання задля досягнення спільної мети.

Модель організації суспільно-політичного життя в повоєнній Україні має містити низку ключових аспектів, пов'язаних з розвитком демократичних принципів, дотриманням правовладдя, свободи слова, незалежності судів та поваги до прав людини. Серед основних елементів моделі суспільно-політичного життя в повоєнній країні має стати побудова інклюзивного суспільства, основою якого є максимальна залученість громадян до участі в соціальному та суспільному житті, єднання людей з різними політичними поглядами, етнічними та культурними особливостями.

Важливим напрямом повоєнної відбудови країни має стати забезпечення стабільного розвитку економіки, її відновлення на основі прозорих та ефективних принципів управління. Суспільство має погодитися та підтримати проведення кардинальних економічних реформ, спрямованих на інтеграцію України в європейську та глобальну економічні системи, забезпечити залучення інвестицій, стимулювання підприємницької діяльності та розвиток інфраструктури. Усе це має бути підтримано не лише урядом, але й усіма політичними силами, що братимуть участь у процесі повоєнного відновлення країни. Одним із пріоритетів залишатиметься гарантування національної безпеки. Україна повинна побудувати систему оборони, яка враховуватиме можливі загрози, буде спрямована на зміцнення обороноздатності та суверенітету країни. Майбутнє України пов'язане з інтеграцією в європейське та світове співтовариство. Це передбачає здійснення низки реформ, увідповіднення законодавства та управлінських практик стандартам ЄС, удосконалення демократичних інститутів, боротьбу з корупцією, модернізацію судової та правової системи. Важливим аспектом реалізації планів повоєнного відновлення є також наявність

консенсусу між основними політичними силами щодо підтримки та реалізації суспільних реформ.

Очевидно, що досягнення національного консенсусу щодо моделі суспільно-політичного життя в повоєнній Україні та її реалізації є складним процесом, що вимагатиме від політичних еліт, громадянського суспільства та міжнародних партнерів України готовності до діалогу, компромісів та співпраці. Водночас досягнення національного консенсусу з цих питань буде необхідним для подолання наслідків війни, досягнення сталого розвитку та забезпечення майбутнього України як незалежної, процвітаючої держави.

Спільне бачення майбутнього дозволяє усім суспільним силам зберігати єдність під час війни, зосереджуючись на спільних цілях і планах на майбутнє. Їх розробка та реалізація можливі лише завдяки укоріненню у свідомості українства загальнолюдських, демократичних цінностей, усвідомленню громадянами країни цінності держави, її суверенітету і територіальної цілісності й готовності їх захищати. Війна створила нову реальність, яка зумовлює необхідність кардинальних змін у повоєнній Україні, змін донині панівних тенденцій суспільного розвитку та формування нових смислів. Для повоєнної України реалізація цієї мети є особливою формою державницької й суспільної діяльності. Очевидно, що декларації про європейський вибір, цивілізаційний поступ повоєнної України мають бути забезпечені, з одного боку, конкретикою системних політико-управлінських рішень і дій, з другого – спрямованістю на переосмислення суспільних практик, принципів і норм, засвоєння й вкорінення у повсякденність відповідних цінностей, визначення ціннісних пріоритетів, і, бодай на рівні логіки, – розуміння й конструювання майбутнього.

Вагомим чинником зміцнення державного суверенітету, творення політичної нації за нинішніх умов стає суспільна консолідація, потреба визначення напрямів, шляхів і форм її поглиблення. Без визначення соціально зумовлених ціннісних пріоритетів суспільна консолідація неможлива. Адже саме вони не лише регулюють поведінку, але й спрямовують її на досягнення певної

мети, визначають шляхи й засоби її досягнення. Водночас усвідомлення політичною, владною, бізнесовою елітою нової реальності (у її мотиваційно-смысловому і ціннісному вимірах) стає необхідною умовою суспільного розвитку, своєрідним запобіжником від небезпеки "реверсного руху", зміни вектора цивілізаційного розвитку.

У цьому контексті йдеться передусім про необхідність розробки нової стратегії суспільного розвитку як світоглядно обумовленої сукупності поглядів, оцінок та принципів, які визначають загальне бачення шляхів розвитку як достатньо абстрактного, довгострокового, максимально загального (недеталізованого), послідовного, конструктивного, раціонального, підкріпленого ідеологією, стійкого до невизначеності умов середовища плану досягнення мети. Іншими словами, стратегія суспільного розвитку – це своєрідна надія, амбітний план-проект майбутнього, пов'язаний з оцінкою стартових позицій, наявних ресурсів, потенціалу, можливих внутрішніх і зовнішніх загроз. Нарешті, стратегія – це передбачення шляхів цивілізаційного розвитку і нашого місця в ньому.

Проектування майбутнього – аксіологічне явище – можливе лише на ідеологічному ґрунті, на певній системі цінностей. Стратегія має не просто орієнтуватися на перспективу, але й мати ясні цілі, спиратися на моральні норми, конкретні цінності, формувати відповідні ідентичності як інструменти саморозвитку. Рух України у європейському напрямі створює сприятливі передумови для інтеграції у ціннісний, етичний простір Європи. На шляху повоєнної відбудови на Україну чекає нова фаза суспільного розвитку. Спрямованість і якість цього розвитку значною мірою залежатиме від усвідомлення його мети, ступеня громадянської згуртованості, здатності подолання негативних проявів, пов'язаних із внутрішньо- та зовнішньополітичними процесами, пошуком шляхів загальнонаціональної консолідації. Усе це потребує об'єктивного погляду на суспільно-політичну дійсність, чіткого усвідомлення образу майбутнього і визначення ефективних шляхів його досягнення. Саме тому інформаційний, освітній, комунікативний, організаційно-політичний ресурси держави мають бути спрямовані на формування суспільно значущих цінностей, смислів, образів майбутнього повоєнної України.

Бібліографічні посилання

- "Бачення України – 2030" громадської коаліції "Україна після перемоги".* (2022, Червень). Центр політико-правових реформ.
<https://pravo.org.ua/blogs/bachennya-ukrayiny-2030-gromadskoyi-koalitsiyi-ukrayina-pislya-peremogy/>
- 88% українців відчують високий рівень стресу через війну, – дослідження.* (2023). Lb.ua.
https://lb.ua/society/2023/05/05/554120_88_ukraintsiv_vidchuvayut_visoki_y.html
- Громова, Г. М. (2022). *Толерантність до невизначеності як чинник трансформації травматичного досвіду особистості* / (Дис. д-ра філос. за спец. психологія). Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. Київ. <https://e.surl.li/gnapih>
- День Незалежності України.* (2022, Серпень). Разумков Центр.
<https://e.surl.li/tbqzsk>
- День Незалежності України: цінність держави, згуртованість та волонтерство під час війни.* (2024). Фонд "Демократичні ініціативи" імені Ілька Кучеріва. <https://e.surl.li/zlrcys>
- До 26-ї річниці Незалежності України: тенденції змін громадської думки.* (2017). Фонд "Демократичні ініціативи" імені Ілька Кучеріва.
<http://dif.org.ua/article/do-26-richnitsi-nezalezhnosti-ukraini-tendentsii-zmin-gromadskoi-dumki>
- Експертна дискусія до Дня Незалежності України.* (2024). Фонд "Демократичні ініціативи" імені Ілька Кучеріва. <https://e.surl.li/lzmpvf>
- Загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни.* (2022 Березень 1). Соціологічна група "Рейтинг". <https://e.surl.li/zigjsv>
- Злобіна, О., Бевзенко, Л., Парашевін, М., & Шевченко, С. (2024). Масові очікування українців щодо майбутнього країни. *Інститут соціології НАН України*. https://isnasu.org.ua/popsci/017_Zlobina_ta_in_-_Masovi_ochikuvannya_ukrainciv.php
- Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів.* (2024, Січень). Центр Разумкова, USAID. <http://e.surl.li/xwwsir>

Оцінка ситуації в країні та діяльності влади, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, віра в перемогу. (2024, Вересень). Центр Разумкова. <http://e.surl.li/fjslpld>

План відновлення України. (2022). <https://recovery.gov.ua/>

Посилення відновлення в Україні на основі фактичних даних. (2022). ПРООН. <https://e.surl.li/mlxsit>

Проект Плану відновлення України. (2022, Липень). Національна рада з відновлення України від наслідків війни. <https://e.surl.li/zniliy>

Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: Ідентичність. Патріотизм. Цінності. (2022, Серпень). Соціологічна група "Рейтинг". <http://e.surl.li/pdivsp>

Соболева, Н. (2021). Чинники тривоги та страхів населення. В *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. 30 років Незалежності* (с/ 376–391). Київ: Інститут соціології НАН України.

Соціологічний моніторинг "Українське суспільство після 16 місяців війни". (2023). Інститут соціології НАН України. <https://e.surl.li/dcxvscw>

Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. (2019). Київ : Інститут соціології НАН України.

Українці все менше бояться безробіття і безгрошів'я, і все більше – розпаду країни. (2014). Дзеркало тижня. <https://e.surl.li/ttclvs>

Українці та війна. (2022, Квітень). Онлайн панель "Власна Думка" компанії Research.ua. Інститут соціології НАН України. <http://e.surl.li/hurebb>

Шайгородський, Ю. (2023a). Морально-психологічна єдність українців у відсічі російській збройній агресії. У О. О. Рафальський, & О. М. Майборода (Ред.). *Адаптивні зміни політичного поля України в умовах війни: монографія* (с. 227–267). Київ: ППЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України. <https://doi.org/10.53317/978-617-14-0202-7>

Шайгородський, Ю. (2023b). Суспільна консолідація: виклики воєнного часу. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методики викладання соціально-політичних дисциплін*, 22(34), 55–63. <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2023.34.07>

- Що українці знають і думають про права людини: оцінка змін (2016-2018-2020-2023): загальнонаціональне дослідження.* (2023). Фонд "Демократичні ініціативи" імені Ілька Кучеріва. <https://e.surl.li/hksfwp>
- Яцюк, М., & Савишен, О. (2024). Психологічні чинники інтолерантності до невизначеності дорослих осіб. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія "Педагогіка. Психологія"*, 5, 216–219. <https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2024-1.31>
- Carleton, R. (2016). Into the unknown: A review and synthesis of contemporary models involving uncertainty. *Journal of Anxiety Disorders*, 39, 30–43. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2016.02.007>
- International Expert Conference on the Recovery, Reconstruction and Modernisation of Ukraine. (2022, October 25). <https://e.surl.li/hbynry>
- Joshi, S. T., & Schultz, D. E. (2001). An H. P. Lovecraft Encyclopedia (p. 255). London: Bloomsbury Publishing. <https://e.surl.li/urscdy>
- Ukraine Recovery Conference.* (2023). URC. <https://e.surl.li/fimbexs>
- Ukraine Recovery Conference.* (2024). URC. <https://e.surl.li/bxobqr>

References

- "Bachennia Ukrainy – 2030" hromadskoi koalitsii "Ukraina pislia peremohy"* ["Vision of Ukraine – 2030" by the public coalition "Ukraine after the Victory"]. (2022, Cherven). Tsentr polityko-pravovykh reform. <https://pravo.org.ua/blogs/bachennya-ukrayiny-2030-gromadskoyi-koalitsiyi-ukrayina-pislya-peremogy/> [in Ukrainian].
- 88% ukraintsiv vidchuvaiut vysokyi riven stresu cherez viinu, – doslidzhennia* [88% of Ukrainians experience high level of stress due to war – survey]. (2023). Lb.ua. https://lb.ua/society/2023/05/05/554120_88_ukraintsiv_vidchuvayut_visokiy.html [in Ukrainian].
- Carleton, R. (2016). Into the unknown: A review and synthesis of contemporary models involving uncertainty. *Journal of Anxiety Disorders*, 39, 30–43. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2016.02.007>
- Den Nezalezhnosti Ukrainy* [Independence Day of Ukraine]. (2022, Serpen). Razumkov Tsentr. <https://e.surl.li/tbqzsk> [in Ukrainian].

- Den Nezalezhnosti Ukrainy: tsinnist derzhavy, zghurtovanist ta volonterstvo pid chas viiny* [Ukraine's Independence Day: the value of the state, cohesion and volunteering during the war]. (2024). Fond "Demokratychni initsiatyvy" imeni Ilka Kucheriva. <https://e.surl.li/zlrcys> [in Ukrainian].
- Do 26-yi richnytsi Nezalezhnosti Ukrainy: tendentsii zmin hromadskoi dumky* [On the 26th Anniversary of Ukraine's Independence: Trends in Public Opinion]. (2017). Fond "Demokratychni initsiatyvy" imeni Ilka Kucheriva. <http://dif.org.ua/article/do-26-richnitsi-nezalezhnosti-ukraini-tendentsii-zmin-gromadskoi-dumki> [in Ukrainian].
- Ekspertna dyskusiia do Dnia Nezalezhnosti Ukrainy* [Expert discussion on the occasion of the Independence Day of Ukraine]. (2024). Fond "Demokratychni initsiatyvy" imeni Ilka Kucheriva <https://e.surl.li/lzmpvf> [in Ukrainian].
- Hromova, H. M. (2022). *Tolerantnist do nevyznachenosti yak chynnyk transformatsii travmatychnoho dosvidu osobystosti* [Tolerance to uncertainty as a factor in the transformation of traumatic experience]. (Dys. d-ra filos. za spets. psykholohii). Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykholohii NAPN Ukrainy. Kyiv. <https://e.surl.li/gnapih> [in Ukrainian].
- International Expert Conference on the Recovery, Reconstruction and Modernisation of Ukraine. (2022, October 25). <https://e.surl.li/hbynry>
- Joshi, S. T., & Schultz, D. E. (2001). An H. P. Lovecraft Encyclopedia (p. 255). London: Bloomsbury Publishing. <https://e.surl.li/urscdy>
- Otsinka hromadianamy sytuatsii v kraini ta dii vlady. Dovira do sotsialnykh instytutiv, politykiv, posadovtsiv ta hromadskykh diiachiv* [Citizens' assessment of the situation in the country and the actions of the authorities. Trust in social institutions, politicians, officials and public figures]. (2024, Sichen). Tsentr Razumkova, USAID. <http://e.surl.li/xwwsir> [in Ukrainian].
- Otsinka sytuatsii v kraini ta diialnosti vlady, dovira do sotsialnykh instytutiv, politykiv, posadovtsiv ta hromadskykh diiachiv, vira v peremohu* [Assessment of the situation in the country and the activities of the authorities, trust in social institutions, politicians, officials and public figures, belief in victory]. (2024, Veresen). Tsentr Razumkova. <http://e.surl.li/fjslpd> [in Ukrainian].

Plan vidnovlennia Ukrainy [Ukraine's recovery plan]. (2022).

<https://recovery.gov.ua/> [in Ukrainian].

Posylennia vidnovlennia v Ukraini na osnovi faktychnykh danykh

[Strengthening Ukraine's evidence-based recovery]. (2022). PROON.

<https://e.surl.li/mlxsit> [in Ukrainian].

Proekt Planu vidnovlennia Ukrainy [Draft Recovery Plan for Ukraine]. (2022,

Lypen). Natsionalna rada z vidnovlennia Ukrainy vid naslidkiv viiny.

<https://e.surl.li/zniliy> [in Ukrainian].

Sheho ukrainsi znaiut i dumaiut pro prava liudyny: otsinka zmin (2016-2018-

2020-2023): zahalnonatsionalne doslidzhennia [What Ukrainians know and

think about human rights: assessment of changes (2016-2018-2020-2023): a

nationwide survey]. (2023). Fond "Demokratychni initsiatyvy" imeni Ilka

Kucheriva. <https://e.surl.li/hksfvp> [in Ukrainian].

Simnadtsiate zahalnonatsionalne opytuvannia: Identychnist. Patriotyzm.

Tsinnosti [Seventeenth national survey: Identity. Patriotism. Values]. (2022,

Serpen). Sotsiolohichna hrupa "Reitynh". <http://e.surl.li/pdivsp> [in

Ukrainian].

Sobolieva, N. (2021). Chynnyky tryvoh ta strakhiv naselennia [Factors of

anxiety and fears of the population]. V *Ukrainske suspilstvo: monitorynh*

sotsialnykh zmin. 30 rokiv Nezalezhnosti (s. 376–391). Kyiv: Instytut

sotsiolohii NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

Sotsiolohichnyi monitorynh "Ukrainske suspilstvo pislia 16 misiatsiv viiny"

[Sociological monitoring "Ukrainian society after 16 months of war"].

(2023). Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy. <https://e.surl.li/dcxvcw> [in

Ukrainian].

Shaihorodskyi, Yu. (2023a). Moralno-psykholohichna yednist ukrainsiv u

vidsichi rosiiskii zbroinii ahresii [Moral and psychological unity of

Ukrainians in repelling Russian armed aggression]. U O. O. Rafalskyi, O.

M. Maiboroda (Red.). *Adaptyvni zminy politychnoho polia Ukrainy v*

umovakh viiny (s. 227–267). Kyiv: IPiEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy.

<https://doi.org/10.53317/978-617-14-0202-7> [in Ukrainian].

Shaihorodskyi, Yu. (2023b). Suspilna konsolidatsiia: vyklyky voiennoho chasu

[Social consolidation: wartime challenges]. *Naukovyi chasopys UDU imeni*

Mykhaila Drahomanova. Serii 22. Politychni nauky ta metodyky

vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin, 22(34), 55–63.
<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2023.34.07> [in Ukrainian].

Ukraine Recovery Conference. (2023). URC. <https://e.surl.li/fimbexs>

Ukraine Recovery Conference. (2024). URC. <https://e.surl.li/bxobqr>

Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin [Ukrainian society: monitoring social changes]. (2019). Kyiv: Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy [in Ukrainian].

Ukrainci ta viina. (2022, Kviten). [Ukrainians and the war]. Onlain panel "Vlasna Dumka" kompanii Research.ua. Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy. <http://e.surl.li/hurcbb> [in Ukrainian].

Ukrainci vse menshe boiatsia bezrobittia i bezghroshivia, i vse bilshe – rozpadu krainy [Ukrainians are less and less afraid of unemployment and lack of money, and more and more afraid of the country's collapse]. (2014). Dzerkalo tyzhnia. <https://e.surl.li/tclvs> [in Ukrainian].

Yatsiuk, M., & Savyshen, O. (2024). Psykholohichni chynnyky intolerantnosti do nevyznachenosti doroslykh osib [Psychological factors of intolerance to uncertainty in adults]. *Naukovyi visnyk Vinnytskoi akademii bezperervnoi osvity. Seriiia "Pedahohika. Psykholohiia"*, 5, 216–219.
<https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2024-1.31> [in Ukrainian].

Zahalnonatsionalne opytuvannia: Ukraina v umovakh viiny [A nationwide survey: Ukraine at war]. (2022 Berezen 1). Sotsiolohichna hrupa "Reitynh". <https://e.surl.li/zigjsv> [in Ukrainian].

Zlobina, O., Bevzenko, L., Parashchevin, M., & Shevchenko, S. (2024). Masovi ochikuvannia ukraintsiv shchodo maibutnoho krainy [Mass expectations of Ukrainians about the future of the country]. *Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy*. https://isnasu.org.ua/popsci/017_Zlobina_ta_in_-_Masovi_ochikuvannya_ukrainciv.php [in Ukrainian].